

УДК 343.982.35

Алла Голоколосова,*науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ*

РЕАЛІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті висвітлено кримінальний процесуальний порядок проведення експертизи холодної зброї. Розглянуто низку проблемних питань, які вирішуються судовим експертом під час даного виду дослідження. Проаналізовані положення правового регулювання сфери обігу зброї та запропоновано шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: холодна зброя, криміналістичне дослідження, судова експертиза, спеціальні знання.

Постановка проблеми. Завдання боротьби зі злочинністю є актуальними на всіх історичних етапах розвитку будь-якого суспільства. Особливого значення вони набувають у складні періоди, один з яких зараз переживає наша країна. Нині в Україні складна криміногенна ситуація та високий рівень злочинності. Здійснювані суспільно-політичні зміни спрямовані на створення правової держави, демократизацію суспільних інститутів та нерозривно пов'язані з необхідністю вдосконалення механізму забезпечення та захисту прав і законних інтересів громадян в умовах нестабільних соціальних умов. Досить просте виготовлення холодної зброї, можливість її прихованого носіння, швидкість та раптовість застосування обумовили широке розповсюдження холодної зброї серед населення. Серед питань надійного наукового забезпечення правосуддя в Україні важливе місце посідає вдосконалення правових основ регулювання судово-експертної діяльності.

Ефективна боротьба зі злочинністю в наші дні неможлива без використання найсучасніших досягнень різних галузей наукових знань і передової технічної думки. Провідниками цих досягнень завжди були експерти: криміналісти, хіміки, фізики, біологи, економісти і представники інших експертних спеціальностей. Саме їхні знання допомагають слідчому і судді встановити істину у кримінальному провадженні, викрити винного, виправдати невинного.

Метою статті є аналіз правових підстав проведення експертизи холодної зброї, а також виявлення проблемних аспектів законодавчого регулювання даного питання і пошук шляхів його вдосконалення.

Стан дослідження. Питанням експертизи холодної зброї займалися такі вчені: А. Г. Єгоров, А. С. Плєскачевський, А. І. Желєзняков, А. С. Гобєєв, А. І. Устінов, В. В. Філіппов, Є. Н. Тихомиров, Є. Н. Тіхонів, А. В. Кофанов, О. С. Кофанова, О. Л. Кобилянський та інші.

Виклад основних положень. Підставою призначення судової експертизи є потреба органу розслідування у використанні спеціальних знань у формі проведення дослідження для встановлення обставин розслідуваної події. Спеціальні знання можуть належати до будь-якої сфери людської діяльності – науки, техніки, мистецтва, ремесла. Винятки становлять правові знання. Експерт не вправі вирішувати питання правового характеру (наприклад, чи мало місце вбивство або самогубство; надання кваліфікації дій особи за певною статтею чи частиною статті кримінального закону; чи є нестача результатом розкрадання або недбалості тощо), навіть якщо вони перед ним поставлені. Експерт вправі вирішувати лише ті питання, які за своїм змістом належать до його компетенції, наприклад, чи не спричинене поранення власною рукою, – питання ж стосовно того, мало місце вбивство або самогубство, на

основі висновків експерта та сукупності інших зібраних за кримінальним провадженням доказів вирішують органи, до чиєї компетенції належать ці питання [1].

Згідно зі ст. 92 Конституції України визначення засад судової експертизи має здійснюватися виключно законами України. Із цього випливає, що законодавець високо оцінює роль та значення судової експертизи у здійсненні правосуддя, що обумовлює необхідність виваженого підходу до розробки, впровадження та реформування правових основ експертної діяльності [2]. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року зі змінами, які вносилися законодавцем включно до 2015 року, зазначає, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду, а також визначає правові основи судово-експертної діяльності. У цьому контексті потребують узгодження норми Закону України «Про судову експертизу» та процесуального законодавства. Прикладом може бути те, що у новому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), на відміну від інших процесуальних законів, взагалі не передбачена можливість призначення додаткових, повторних, комісійних та комплексних експертиз [3].

Відповідно до «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції від 08.10.98 № 53/5 зі змінами, які вносилися законодавцем включно до 2016 року, вказано, що підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі – документ про призначення експертизи (залучення експерта), в якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [4].

Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Кримінальні процесуальні підстави проведення експертизи закріплені в ст. 242 КПК України. Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи

суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Згідно зі ст. 242 КПК України експертиза холодної зброї не належить до обов'язкових. Однак це не свідчить про її факультативність і другорядність. Більш того, часто вона є обов'язковою через те, що без висновку експерта неможливо вирішити кримінально-правові питання [5].

Криміналістичною експертизою холодної зброї можуть вирішуватись такі питання:

1. Чи є предмет, вилучений у підозрюваного, холодною зброєю?
2. До якого виду холодної зброї належить ніж (кинджал, нунчаку, кастет, булава тощо), вилучений у підозрюваного?
3. Яким способом (заводським чи кустарним) виготовлено ніж (кинджал, нунчаку, кастет, булаву тощо), вилучений у підозрюваного?
4. Чи є предмет, вилучений у даної особи, заготовкою холодної зброї?
5. Чи надавався переробці ніж (або інший предмет), вилучений у підозрюваного?
6. Чи використовувались надані інструменти для виготовлення даної холодної зброї?
7. Чи перебувала дана холодна зброя постійно у наданому на дослідження чохла або піхвах?

Сліди дії холодної зброї на тілі людини й одязі досліджуються судово-медичною експертизою, сліди її дії на інших об'єктах – траєктною експертизою з використанням методик ототожнення об'єктів за статичними (натиснення, удари) та динамічними (ковзання) слідами.

Як відомо, підставою для кримінальної відповідальності є наявність складу злочину, під яким мається на увазі сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких реально вчинене суспільно небезпечне діяння визнається злочином. Для вирішення багатьох питань застосування кримінального закону, кваліфікації злочинів, а також з навчальною метою наукою кримінального права визначено риси, притаманні як складники будь-якому конкретному злочину. На цій основі будується узагальнена абстрактна модель складу злочину, яка вказує на обов'язкові (універсальні) елементи складу будь-якого злочину. До об'єктивних ознак окремих складів злочинів належить і наявність холодної зброї. Очевидно, що ця експертиза має значення лише у тому разі, коли вказана обставина впливає на кваліфікацію вчиненого злочину і тягне за собою кримінальну відповідальність [6, с. 120-122].

Аналіз кримінального законодавства свідчить про те, що холодна зброя у складі злочину може відігравати різну роль залежно від його специфіки.

По-перше, вона може бути предметом злочину. Як відомо, предмет злочину – це матеріальний предмет або нематеріальний об'єкт, що має інтелектуальну чи майнову цінність, із приводу якого або шляхом дії якого вчинюється злочин.

По-друге, використання холодної зброї є ознакою об'єктивної сторони злочину (коли вона виступає як знаряддя). У кримінальному праві під знаряддям злочину розуміється предмет, за допомогою якого здійснюється вплив на потерпілого чи предмет злочину або іншим чином полегшується досягнення злочинного результату, наявність холодної зброї може бути об'єктивною стороною деяких злочинів (ст.115, ст. 121, ст. 122, ст. 125, ст. 126, ст. 127, ст. 128 Кримінального кодексу України) (далі – КК України). Окрім цього, холодна зброя використовується у вчиненні низки насильницьких злочинів, тим самим підвищуючи ступінь загрози вбивством або нанесенням тілесних ушкоджень.

Придбання зброї – обов'язкова ознака дії, за яку передбачена кримінальна відповідальність згідно зі ст. 257 КК України, оскільки бандою визнається група осіб, які мають вогнепальну чи холодну зброю. Придбання холодної зброї для вчинення вбивства, розбою чи подібних дій згідно зі ст. 14 КК України створює готування до злочину. Подальше носіння холодної зброї підлягає кваліфікації згідно зі ст. 263 КК України

Під незаконним носінням розуміються умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з переміщення, транспортування особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо) холодної зброї.

Не проводиться експертиза холодної зброї у випадках:

- носіння зброї, пов'язаного з мисливським промислом;
- носіння зброї, пов'язаного з умовами несення служби;
- носіння зброї генералами, адміралами, іншими особами керівного складу, звільненими в запас або відставку з правом носіння військової форми, при якій правилами передбачений кортик.

Під незаконним виготовленням холодної зброї потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з її створення чи перероблення, унаслідок чого вона набуває відповідних характерних властивостей.

Незаконний ремонт холодної зброї – це відновлення її характерних властивостей

шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, помилок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, унаслідок чого предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Незаконний збут холодної зброї полягає в умисній передачі її іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо [7, с. 601]. Питання про віднесення тих чи інших предметів до певних видів зброї вирішується з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних критеріїв. За об'єктивними ознаками зброєю є предмети, що здатні заподіяти шкоду життю та здоров'ю людини з урахуванням їх форми, маси, міцності (зокрема, твердості матеріалу, з якого виготовлені уражаючі частини), конструктивних особливостей. Суб'єктивно вони призначені для ураження живої сили – ушкодження тіла людини, тобто не повинні мати іншого призначення (господарського, побутового, обрядового тощо). Питання про визнання зброєю предметів «подвійного» призначення (наприклад, лука, який може бути і спортивним снарядом, і мисливським знаряддям, і предметом, призначеним для заподіяння смерті чи тілесного ушкодження) вирішується з урахуванням мети дій, учинених із такими предметами.

Для кримінального права важливо встановити спосіб виготовлення зброї, який поділяється на промисловий, саморобний і кустарний.

Промисловим способом холодна зброя виготовляється підприємствами й фірмами-виробниками в умовах технічно оснащеного промислового виробництва з дотриманням вимог відповідних державних чи фірмових стандартів та визначених технічних умов. Кустарним – холодна зброя виготовляється майстрами-зброярами в умовах офіційної підприємницької чи іншої діяльності в кустарних майстернях; за своїми характеристиками ця зброя близька до промислової зброї, але за ступенем якості та (або) одноманітності зовнішнього оформлення, конструкції та розмірів не відповідає стандартам промислового виробництва.

Під саморобним способом виготовлення холодної зброї мається на увазі виготовлення та збирання холодної зброї з деталей і частин цілком саморобного виготовлення чи з використанням окремих деталей і частин зброї та (або) виробів іншого призначення промислового чи кустарного виробництва [8].

Промислова зброя виготовляється лише державними підприємствами. При цьому вона повинна мати номер і штамп (марку) підприємства виробника.

У такому разі слідчий має призначити експертизу для віднесення того чи іншого предмета до холодної зброї, а також для з'ясування способу його виготовлення, щоб вирішити питання про відповідальність суб'єкта.

У практичній діяльності найбільше помилок виникає під час аналізу суб'єктивної сторони придбання, збуту, носіння і виготовлення холодної зброї. Кримінальний закон передбачає прямий умисел при здійсненні цих діянь. У таких випадках довести наявність умислу деколи буває непросто, але притягати до кримінальної відповідальності лише за фактом виявлення в особи холодної зброї неприпустимо [9, с. 240-241]. З огляду на викладене вище, постає запитання про необхідність конкретизації такого поняття, як «холодна зброя». Адже в кримінальному законодавстві деяких країн, наприклад, існують статті, згідно з якими використання будь-яких предметів, що за їх допомогою вчинено вбивство, завідомо є обтяжуючим провину обставиною. Було б доцільно ввести до ч. 2 ст. 263 КК України визначення поняття «холодна зброя», а не включати у вказану статтю доволі не повний перелік предметів, які до того ж за своїми характеристиками і призначенням не можуть належати до зброї [7, с. 601].

Єдиним варіантом правильного та виваженого підходу щодо конкретизації поняття «холодна зброя» є, на нашу думку, ухвалення Закону України «Про зброю», який створить правову базу та надасть поштовх для розгляду інших законопроектів щодо питань, які стосуються холодної зброї і не тільки.

Пленум Верховного Суду в постанові № 3 від 26 квітня 2002 року «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» з метою поліпшення розгляду справ даної категорії постановив: у випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі слід призначити експертизу з проведенням її в експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста [10].

Окрім спеціального призначення і способу виготовлення конкретного предмета, може виникнути питання про встановлення його придатності виконувати функції холодної зброї (наприклад, ножа з несправним фіксатором клинка).

Позитивний висновок експерта зобов'язує слідчого встановити, чи мала особа намір усунути несправність. За наявності доказів носіння, ремонту (як різновиду виготовлення) холодної зброї призначається покарання згідно зі ст. 263 КК України. У всіх зазначених випадках експерт самостійно вирішує конкретні криміналістичні завдання. Але не завжди його питання зводяться до цього і цим завершуються. Створення різного роду підсобних підприємств, цехів призвело до появи предметів, подібних до холодної зброї, які надходять у торговельну мережу, наприклад, як сувеніри.

Цілоком зрозуміло, що у разі носіння або використання таких предметів виникають не лише криміналістичні, а й інші (в тому числі і мистецтвознавчі) питання. Останні не входять до компетенції експерта, який проводить експертизу холодної зброї, вони вирішуються шляхом проведення комплексної експертизи.

Висновки

З прийняттям нового КПК України в систему кримінального судочинства України внесено принципово нові підходи, новели якого суттєво вплинули всі без винятку стадії кримінального процесу, в тому числі самого поняття та порядку призначення і проведення судової експертизи. Окрім узгодження норм Закону України «Про судову експертизу» та кримінального процесуального законодавства, про які згадувалось раніше, необхідне застосування комплексного підходу щодо роз'яснення питань однозначного термінологічного визначення понятійного апарату інституту судової експертизи. Тому першочерговим завданням є ухвалення Закону України «Про зброю», який у правовій площині врегулює зазначені вище проблемні аспекти. Завдання, які постають перед судово-експертними установами, службами та підрозділами в нинішніх умовах, вимагають пошуку та визначення шляхів оптимізації їх правового забезпечення. Це, насамперед, застосування новітніх досягнень науки і техніки, стандартизація та сертифікація єдиних науково-обґрунтованих методик судово-експертних досліджень, вирішення нетрадиційних експертних завдань, підвищення об'єктивності, якості та доказової цінності експертизи.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254 / 96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/>

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

6. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі,

А.В. Савченка, В.В. Чернея – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 1064 с.

8. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : затверджена рішенням розширеного засідання секції Науково-консультаційної та методичної ради при Міністерстві юстиції України з проблем трасології та судової балістики із залученням членів Координаційної ради з питань судової експертизи 15 січня 1999 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99>.

9. Голоколосова А. С. Щодо питання правового регулювання проведення судової експертизи холодної зброї / Голоколосова А.С. // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : тези VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ, Видавництво Ліра – К, 2015. – 456с.

10. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>

В статтє освещен уголовный процессуальный порядок проведения экспертизы холодного оружия. Рассмотрен ряд проблемных вопросов, которые решаются судебным экспертом при проведении данного вида исследования. Проанализированы вопросы правового регулирования сферы обращения оружия и предложены пути его совершенствования.

Ключевые слова: холодное оружие, криминалистическое исследование, судебная экспертиза, специальные знания.

Tasks of fight against crime are relevant for all historical stages of any-based society. The tasks acquire a particular importance in critical periods, one of which is currently going through our country. Now Ukraine has complicated criminal situation and high crime rate. Ongoing socio-political changes aimed at establishment of rules of law, democratization of public institutions, inextricably linked with the need to improve the mechanism to ensure and protect the rights and legitimate interests of citizens in unstable social conditions. Simple manufacture of cold arms, the possibility of its concealed carry, speed and suddenness of use caused the widespread use of cold arms among the population.

Key words: cold arms, forensic investigation, legal expertise, special knowledge.